

Аліна В. Бохан

НАУКОВИЙ КОНЦЕПТ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті розглянуто нові аспекти розуміння концепту екологічної безпеки та її складових, що визначають спрямованість розвитку міжнародних економічних відносин за умов глобалізації. Доведено, що формування екологічного порядку вбачається в єдності світу, орієнтації на консолідацію та створення прогресивної системи економічного співробітництва.

Ключові слова: концепт екологічної безпеки; міжнародні економічні відносини; стійкий розвиток; екологічні загрози; екологічні інтереси.

Рис. 1. Літ. 14.

Алина В. Бохан

НАУЧНЫЙ КОНЦЕПТ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

В статье рассмотрены новые аспекты понимания концепта экологической безопасности и ее составляющих, которые определяют направление развития международных экономических отношений в условиях глобализации. Обосновано, что формирование экологического порядка рассматривается в единстве мира, ориентации на консолидацию и созданию прогрессивной системы экономического сотрудничества.

Ключевые слова: концепт экологической безопасности; международные экономические отношения; устойчивое развитие; экологические угрозы; экологические интересы.

Alina V. Bokhan¹

SCIENTIFIC CONCEPT OF ECOLOGICAL SECURITY WITHIN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

The article explores new aspects of understanding the concept of ecological security and its components, which determine the direction in the development of international economic relations in the globalization context. Formation of ecological order is considered in the framework of the world unity, focus on consolidation and the creation of a progressive system of economic cooperation.

Keywords: concept of ecological security; international economic relations; sustainable development; ecological hazards; ecological interests.

Постановка проблеми. Сучасні екологічні процеси в глобалізованому просторі суттєво трансформують міжнародні економічні відносини, змінюючи або посилюючи взаємодію суб'єктів. Існуючі підходи до осмислення перспектив людства все більше розглядаються з точки зору екологічної безпеки. Саме тлумачення поняття «екологічної безпеки» набуває все більш всеосяжного та багатогранного наукового значення, одночасно детермінуючи та інтегруючи політичні, економічні, правові, інформаційні, інноваційні, ідеологічні та культурні процеси.

Розробка нового концепту екологічної безпеки спрямована на вивчення екологічних явищ із урахуванням специфіки їх сприйняття, що міститься у свідомості, досвіді й традиціях суспільства, його екологічних знаннях. Екологічну безпеку доцільно розглядати як «стан» або «процес», що характеризується різними ознаками їх прояву для країн у міжнародному просторі «еколо-

¹ Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine.

гічного позиціонування». Посилення екологічних загроз і екстерналій спричиняють ряд подій чи ситуацій у світі, що змінюють потенціал розвитку, суверенітету та безпеки країн, їх партнерське сприйняття в міжнародних економічних відносинах. Необхідно враховувати, що прагнення однієї держави до зміцнення екологічної безпеки може зумовлювати не лише покращення стану довкілля, але й послаблювати відчуття безпеки в інших.

За таких умов конфігурація міжнародної екологічної безпеки є дуже вразливою, а прагматично-екологічна індивідуалізація країн – невиправданою, бо природно-антропогенні зміни відбуваються за принципом «катастрофічного поштовху». Це призводить до еволюційних зрушень, які відносно прогресивні для живої природи (адаптують її системи до нових умов середовища), але не обов'язково корисні для системної категорії живого (господарської діяльності, життя людини). Спрямованість еволюції є унікальною – може бути поступовою і стрибкоподібною за випадкової дії факторів екзогенного та ендегенного фактору. Еволюція завжди супроводжується ускладненням суспільних систем, кожна з яких відрізняється від попередньої більшою диференціацією і спеціалізацією, споживанням і концентрацією кількості природної енергії, іншим рівнем екологічних ризиків. У зв'язку з цим, науковий концепт екологічної безпеки має виявляти нові пріоритети взаємодії між країнами, модернізацію їх економічних систем з легітимацією екологічних ціннісно-нормативних вимірів збалансованої життєдіяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукове бачення змісту екологічної безпеки розглядається вітчизняними й зарубіжними дослідниками в контексті: міжнародного характеру джерел екологічних загроз (С. Іванюта та А. Качинський [4]), глобальних проблеми сталого розвитку і екологічної безпеки (Д. Зеркалов [3], О. Колосова [7], О. Федунь [13]); майбутнього економічного розвитку світу та екологічної безпеки (В. Потапенко [10]); новітніх загроз безпекового середовища (Б. Парахонський, Г. Яворська, О. Резнікова [8]); екологічної політики в міжнародній економіці (Н. Піскулова [9]).

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Очевидним і прийнятним є те, що екологічна безпека постулює рівність і справедливість для всіх учасників міжнародного простору економічної взаємодії, вимагаючи створення політичних і організаційно-правових механізмів її забезпечення на різних рівнях. Наукові підходи до тлумачення екологічної безпеки охоплюють як інтернальні, так і екстернальні характеристики впливу на довкілля. Погляди вчених є не лише дискусійними, але й протилежними, зумовлюючи тим самим складність концепту екологічної безпеки в сфері міжнародних економічних відносин. Якщо під екологічною безпекою розуміють стан захищеності чого-небудь, то її гарантування вибудовується навколо загроз і захисту; якщо ж екологічна безпека ототожнюється з відсутністю загроз – передбачається нейтралізація джерел і носіїв небезпек. Доцільно відзначити, що розуміння сутності екологічної безпеки не є достатньо комплексним і тому обмежує виявлення резервів економії ресурсів країн у розв'язанні глобальних екологічних проблем з відповідним соціально-економічним ефектом.

Метою дослідження є визначення нових аспектів формування наукового концепту екологічної безпеки в контексті характеристики основних і взаємо-

обумовлених її складових як суб'єкти та об'єкти, а також видів екологічних загроз і систем захисту від них за умов глобальної екологічної та економічної взаємозалежності країн світу.

Основні результати дослідження. Концепція стійкого розвитку людства спонукає до встановлення в ХХІ ст. екологічного порядку в сфері міжнародних економічних відносин у більшій домініанті через розвиток (інтеграцію, співробітництво) і в меншій – через захист. Стійкий розвиток розглядається не лише як системна єдність економічних, соціальних і екологічних видів діяльності, але й іманентний взаємозв'язок розвитку та безпеки, де забезпечення безпеки відбувається через розвиток, а розвиток – через формування безпеки [3].

Ідеї глобального еволюціонізму в сфері екологічної безпеки транслиуються на міжнародні стратегічні рішення за допомогою прогресивних наукових підходів (прогнозних, футурологічних, системних, кібернетичних, синергетичних, ноосферних) [2]. У поняттях «екологічна безпека» акцентується увага переважно на: ступені захищеності людини, суспільства і навколишнього середовища від реальних або потенційних екологічних загроз; раціональності природокористування та відновлення ресурсів тощо. На нашу думку, в основі концепту екологічної безпеки має бути поглиблений аналіз таких її складових, як: суб'єкти та об'єкти екологічної безпеки, екологічні загрози та система захисту від них (рис. 1).

Суб'єкти екологічної безпеки – людина, індивідуум, суспільство, нація, держава, людство, біосфера. Провідною ідеєю співіснування суб'єктів є те, що кожна жива істота має цінність, потребує власного довкілля та специфічного життєвого простору. Але в суспільній свідомості панує ідеологія «ми існуємо задля самих себе, а решта світу існує задля нас», яка водночас є політикою економічного зростання індустріальних країн, а для країн третього світу – мало не єдиним рятівним взірцем [14]. За такої моделі господарювання найбільш ризикованими та пауперизованими спільнотами постають бідні країни, економіка яких структурно залежить від метрополій і потерпає від різних форм експансіонізму – ресурсного, екологічного, енергетичного.

Виникнення метафізики екології спричинило потребу в «екологічній рефлексії» – процесі осмислення соціальними групами (урядовцями, політиками, вченими, бізнесменами, екоактивістами) причин економічної диференціації країн і пов'язаних з цим екологічних наслідків [1]. Пошук консенсусу та єдності світу, перехід від конфронтації до консолідації між країнами презентує нову міжнародну реальність протистояння спільним глобальним екологічним загрозам, але дії в напрямку консолідації «проти» мають перетворитися на більш конструктивну консолідацію «за» на основі загальнолюдських цінностей [6].

Оновлення концепту екологічної безпеки пов'язано також з проблемами оптимізації структури світової економіки за умов зростаючих екологічних обмежень. Тому розширюється і спектр *об'єктів екологічної безпеки*: життя і здоров'я людей, їх життєво важливі інтереси, духовні й матеріальні потреби, середовище існування; компоненти навколишнього середовища, їх просторова й видова різноманітність; природні ресурси й середовище, цілісність при-

родних комплексів. Об'єкти екологічної безпеки – сукупність природних і природно-антропогенних цінностей, з приводу яких формуються міжнародні економічні відносини та які можна поділити на такі групи:

- диференційні (земля, надра, поверхневі й підземні води, ліси, тваринний і рослинний світ, атмосферне повітря);
- інтеграційні (навколишнє природне середовище, життя і здоров'я громадян);
- комплексні (об'єкти і території природно-заповідного фонду, природно-соціальні процеси, економічна зона чи території, що зазнали екологічної катастрофи тощо) [6].

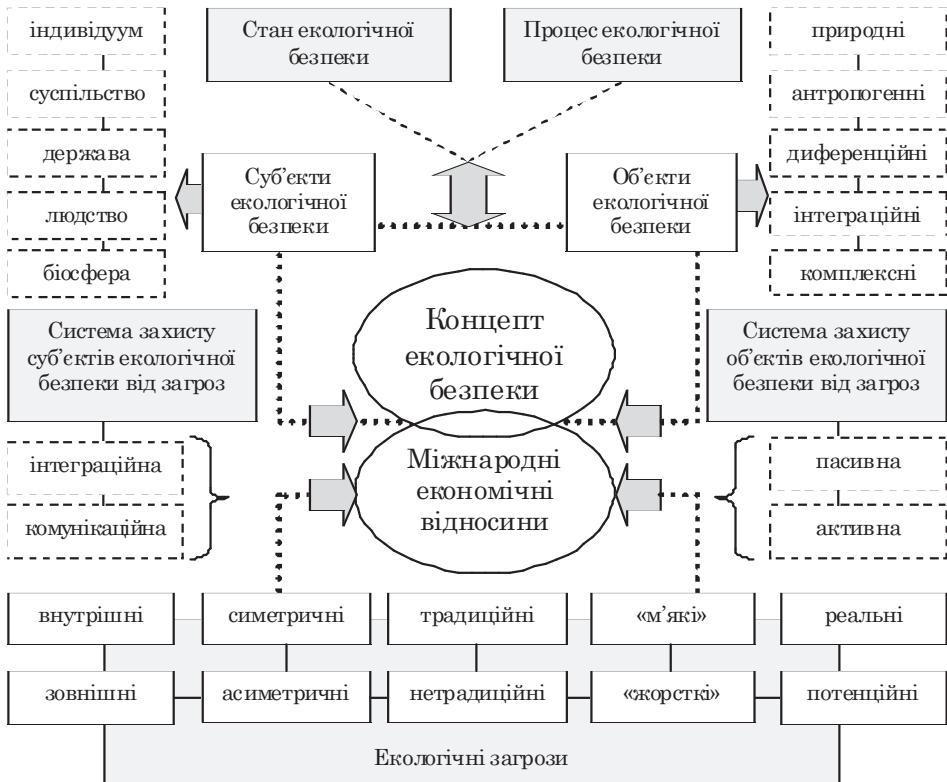

Рис. 1. Визначальні елементи формування концепту екологічної безпеки, авторська розробка

Виявлення взаємозв'язків між об'єктами екологічної безпеки передбачає такі ознаки їх поділу: 1) територіально-просторове охоплення (індивідуальні, групові, локальні, державні, національні, трансрегіональні, субрегіональні, регіональні, міжнародні, глобальні); 2) сфери забезпечення необхідних умов життєдіяльності (суспільні, ресурсні, продовольчі, енергетичні, водні тощо); 3) форми представлення (матеріальні, культурні, духовні й сакральні цінності; національні, регіональні та міжнародні інтереси) [12].

За такого наукового підходу означення спектру екологічних загроз охоплює будь-які наявні чи можливі негативні впливи довкілля на суб'єктів чи

об'єкти екологічної безпеки; впливи екологічно небезпечної господарської та іншої діяльності країни (спільнот, індивідуумів) на природне середовище. Екологічні загрози поділяються на: природні та техногенні, внутрішні та зовнішні, реальні та потенційні, традиційні та нетрадиційні, симетричні та асиметричні, «м'які» та «жорсткі». Всі вони можуть мати непередбачуваний і взаємопідсилюючий характер, спричиняти інші екологічні загрози, економічні збитки та міжнародні екологічні конфлікти. Наприклад, у 2002 р. резонансу набула аварія нафтового танкера "Prestige", який був затоплений біля берегів Іспанії. Нафтовий танкер був зареєстрований на Багамах, належав фірмі з Ліберії та виконував замовлення компанії Греції. Внаслідок цієї аварії до води потрапило 64 т нафти, охопивши нафтовою плямою 3 тис. км атлантичного узбережжя Іспанії, Франції та Португалії. У 2010 р. вражаючою за екологічними наслідками на мільярди доларів була також аварія на нафтовій платформі "Deepwater Horizon" концерну "BP" в Мексиканській затоці США [5]. У даному разі уникнення ТНК або іншими господарськими суб'єктами екологічної відповідальності спричиняє значне фінансове, транскордонне і техногенне навантаження на постраждалі країни, змінюючи їх політику та стратегію в міжнародних економічних відносинах.

Тому механізми врегулювання екологічних конфліктів мають постійно удосконалюватися шляхом спільного впровадження країнами відповідних систем захисту об'єктів екологічної безпеки від загроз. Вони включають комплекс заходів природоохоронного значення, спрямованих на екологічну безпеку і запобігання виникнення загроз екологічним інтересам країн (регіонів). Розрізняють рівні екологічного захисту:

- пасивний → реалізація заходів запобігання виникненню екологічних загроз; удосконалення (імплементация) міжнародного і національного екологічного законодавства; моніторинг міжнародної екологічної безпеки; впровадження міжнародних екологічних стандартів;

- активний → здійснення заходів ліквідації наслідків вже існуючих екологічних небезпек, дотримання міжнародних нормативно-правових екологічних вимог, реалізація природоохоронних програм і проектів.

Система захисту суб'єктів екологічної безпеки від загроз — передбачає розробку заходів, які мають упереджувати комплексну дію новітніх загроз, що переважно спрямовані проти окремої людини, її свідомості, прав та інтересів, проти нормального життя суспільства і розвитку країни. З цього огляду системі захисту доцільно реалізовувати в форматі комунікаційному та інтеграційному з урахуванням існуючих відмінностей в екологічній політиці країн. Так, сучасну Європу поділяють на 4 умовні екологічні регіони: країни Північно-Західної Європи (високий промисловий потенціал, забруднене довкілля); країни Північної Європи (найбільш раціонально використовують природні ресурси); країни Східної Європи (велике забруднення довкілля, відсутність коштів для вирішення екологічних проблем); країни Південної Європи (низький економічний розвиток, переважання аграрного виробництва; екологічні проблеми, що потребують фінансування ЄС) [11].

Висновки. Зазначені нові аспекти наукового концепту екологічної безпеки обумовлюють важливість реалізації прогресивної взаємодії суб'єктів міжна-

родних економічних відносин в інтересах: створення ефективних механізмів екологічної безпеки та відповідальності, гарантування захисту країн від екологічної агресії та експансіонізму; упередження виникнення нових видів екологічних загроз у просторі та часі; розвитку міжнародної кооперації в сфері екологічної та природоохоронної діяльності; впровадження екоінновацій, еко-технологій, екотоварів, екопослуг; оптимізації структури експорту та імпорту країн з урахуванням екологічних ефектів міжнародної лібералізації.

1. *Аксенова О.В.* Западное общество и экологическая рефлексия // Природа и самоорганизация общества. – М., 2002. – Вып. XXII. – С. 11–19.
2. *Бохан А.В.* Идеи глобального эволюционизма в понимании экологической безопасности // Науковий огляд.– 2014.– №2. – С. 13–21.
3. *Зеркалов Д.В.* Проблемы экологии стаłego розвитку: Монографія. – К.: Основа, 2013. – 430 с.
4. *Іванюта С.П., Качинський А.Б.* Екологічна та природно-техногенна безпека України: регіональний вимір загроз і ризиків: Монографія. – К.: НІСД, 2012. – 308 с.
5. *Йептесен Х.* Кто платит за последствия техногенных катастроф, 26.02.2013 // dw.de.
6. *Камінська Н.В.* Екологічне право: Навч. посібник. – К.: Дакор, 2013. – 247 с.
7. *Колосова О.Ю.* Глобальная экологическая безопасность и устойчивое развитие общества // Экономические и гуманитарные исследования регионов.– 2012.– №3. – С. 146–150.
8. *Парахонський Б.О., Яворська Г.М., Резнікова О.О.* Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України. – К.: НІСД, 2013. – 56 с.
9. *Пискулова Н.* Развитие мировой экономики: экологический вектор // Мировая экономика и международные отношения.– 2010.– №12. – С. 28–37.
10. *Потапенко В.Г.* Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки»: Монографія / За наук. ред. проф. Є.В. Хлобистова. – К.: НІСД, 2012. – 360 с.
11. *Савченко В.Ф.* Екологічні проблеми: світовий досвід і міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього середовища // Науковий вісник ЧДІЕУ.– 2011.– №1. – С. 185–187.
12. *Тимків Я.* Наукові підходи до трактуванні змісту безпеки у міжнародних відносинах // Політологічні та соціологічні студії: 36. наук. праць. – Т. IV: Проблеми національної безпеки: регіональні та глобальні аспекти. – Чернівці, 2008. – С. 47–53.
13. *Федунь О.* Екологізація міжнародних відносин у контексті стаłego розвитку // Вісник Львівського університету.– 2012.– Вип. 30. – С. 78–86.
14. *Meyer-Abich, K.M.* (1990). Aufstand für die Natur. Von der Umwelt zur Mitwelt. München, Wien: Carl Hanser Verlag. 150 s.

Стаття надійшла до редакції 9.09.2014.